

М.А. Осередчук

Громадський простір Львова...

ЛІТО 3/2013 ГИМАНИТАРНИЙ ЖУРНАЛ

М.А. ОСЕРЕДЧУК УДК 94(477-25)"18/19":316.422(=161.2:=162.1)

ГРОМАДСЬКИЙ ПРОСТІР ЛЬВОВА НА ЗЛАМІ XIX-XX СТОЛІТЬ

Проаналізовано формування громадського простору Львова на зламі XIX-XX століть крізь призму адміністративно-територіальних, соціально-економічних, культурно-освітніх процесів. Охарактеризовано модернізацію міста у ході реформ австрійського уряду. Особлива увага зосереджена на проблемі формування міського простору під впливом міжетнічних стосунків Львова.

Ключові слова: Львів, Австро-Угорська імперія, модернізація, українсько-польські стосунки, міський простір.

Проанализировано формирование общественного пространства Львова на переломе XIX-XX вв. через призму административно-территориальных, социально-экономических, культурно-образовательных процессов. Охарактеризована модернизация города в ходе реформ австрийского правительства. Особое внимание уделено проблеме формирования городского пространства под влиянием межнациональных отношений Львова. Ключевые слова: Львов, Австро-Венгерская империя, модернизация, украинско-польские отношения, городское пространство.

The analysis of the public space city at the turn of the nineteenth and twentieth centuries is done through the prism of administrative, socio-economic, cultural and educational processes. The characteristic of the modernization reforms during the Austrian government is given. Particular attention is focused on the problem of the formation of urban space under the influence of inter-ethnic relations of Lviv.

Key words: Lviv, Austria-Hungarian Empire, the modernization of the Ukrainian-Polish relations, urban space.

Місто – це своєрідне дзеркало цивілізації, відображення модернізаційних процесів, які відбуваються в суспільстві. Львів цілком підпадає під таке твердження, а надто у XIX ст., коли місто демонструвало чи не найвищі темпи розвитку у тогочасній Австрійській імперії. Статус Львова як столиці коронного краю сприяв вкладенню значної кількості державних інвестицій у його розбудову. Саме в «австрійську добу» Львів із середньовічного периферійного міста з 20-ти тис. населенням перетворився

на одне з найкрасивіших міст Центрально-Східної Європи. Над його розбудовою працювали кращі австрійські будівельники й архітектори, які надали йому привабливого вигляду. Завдяки цьому наприкінці XIX ст. Львів називали «малим Віднем» та «другим Парижем».

Унаслідок поділів Польщі до Австрії відійшла значна частина етнічних українських земель, які австрійська влада об'єднала під назвою «Королівство Галичини і Лодомерії». Львів став центром найбільшої

провінції в Австрії, яка охоплювала землі колишніх Руського і Белзького воєводства. На тривалий час, майже на півтора століття, історія пов'язала землі Галицької Русі з імперією Габсбургів різноманітними шляхами – політичними, економічними, культурними.

Історіографія даного питання є розлогою і багатоаспектною. Даний комплекс літератури доцільно розділити на дві групи. До першої групи належать дослідження, які характеризують перебування Львова у складі монархії Габсбургів, його політичний, соціально-економічний та культурний розвиток, до другої – праці, які відображають становище українських земель, а також Австро-Угорської імперії у кінці XIX – на початку XX ст.

Грунтовними дослідженнями з історії Львова є: тритомна Історія Львова за редакцією Я. Ісаєвича, М. Литвина та Ф. Стеблія¹, праці О. Шишки² та Ф. Паппе³. Австрійський період в історії Львова досить змістовно охарактеризований у праці «Miasto Lwów w okresie samorządu 1870-1895»⁴. Містоформуючі процеси та витоки міського громадського простору характеризують дослідження Д. Чорного⁵ та Л. Пінінського⁶. Політичному устрою Львова присвячені праці В. Кіселичника⁷, М. Мудрого⁸, В. Кульчицького⁹, У. Уської¹⁰. Питання населення Львова на зламі XIX–XX ст. досліджували: С. Макачук¹¹, М. Долинська¹², Л. Мазепа¹³, В. Меламед¹⁴. Етносоціальні відносини розкриті у працях Ю. Плекана¹⁵, М. Мудрого¹⁶, І. Монолатія¹⁷. Культурний розвиток Львова у складі монархії Габсбургів висвітлено у працях Т. Трегубової¹⁸ та Г. Россолінскі-Лібе¹⁹.

Серед узагальнюючих праць з історії України важливим є комплексне дослідження істориків НАН України, Інституту історії України та Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса²⁰. Тематику українських земель у складі Австро-Угорської імперії розкрито у статтях О. Аркуші²¹.

Австрійський період в історії Галичини подано у праці польського історика З. Фраза²². Історію монархії Габсбургів висвітлено у працях австрійських дослідників Е. Цольнера²³ та А. Тейлора²⁴.

Основну джерельну базу дослідження становлять документи і матеріали, які умовно можна розділити на три групи. До першої групи належать неопубліковані документи, що знаходяться у фондах Державного архіву Львівської області²⁵. До другої – опубліковані матеріали: збірники документів²⁶, статистика, мемуарна спадщина. Третю групу становлять матеріали періодичних видань.

Актуальність дослідження полягає у тому, що воно дає змогу осмислити процеси і стадії формування української національно-культурної ідентичності Львова у складі Австро-Угорської імперії та провести паралелі із сучасними містоформуючими процесами.

Для розв'язання дослідницьких завдань та систематичного підходу до висвітлення теми основна увага зорієнтована на проблемах міжетнічних стосунків та культурному середовищі міста на зламі XIX–XX ст., як вирішальних чинників у формуванні громадського простору Львова. Передумовою для розкриття даних аспектів дослідження є характеристика правового та економічного становища міста у досліджуваній період.

Після приходу нової влади у Галицьку провінцію старий устрій міста зберігався не довго. У 1773 р. у Львові було створено Галицьке губернаторство – центральний орган політичної й адміністративної влади в краї. Також за зразком інших провінцій у місті почав діяти Становий сейм. З початком 1860-х років в Австрійській імперії розпочалися конституційні реформи, наслідком яких було надання Галичині крайової автономії. Символом автономії став утворений в 1861 р. Галицький крайовий сейм²⁷. Унаслідок конституційно-парламентських перетворень другої

половини XIX ст. на базі Галицького губернаторства було утворено Галицьке намісництво, на чолі з намісником, його вважали особистим представником цісаря у провінції²⁸.

Галицький сейм відігравав особливе значення у формуванні міського простору Львова на зламі XIX-XX ст²⁹. Саме він став місцем концентрації національних інтересів населення Львова та усієї Галичини. Депутати з провінції – представники сіл і містечок, що формували IV курію сейму, були частими гостями Львова. Особливо відчутною була їхня присутність під час засідань сейму та передвиборчих кампаній. Це були здебільшого українські селяни і небагаті міщани, у середовищі яких лише формувались парламентські традиції. На той час вони ще були далекими від політичної грамоти і єдине, чим могли здивувати пересічних міщан і депутатів сейму, хіба що своїм зовнішнім виглядом. Проте перебування у Львові гостей з провінції наповнювало його простір національними галицькими традиціями.

Вирішальні зміни до системи місцевого самоврядування були внесені статутом 1870 р., який значно розширив місцеве самоврядування Львова та наблизив міську громаду до європейських самоврядних традицій. Фактичною владою в місті була наділена Міська рада, якій підпорядковувався магістрат, що складався із чиновників, призначених Радою. За статутом, до системи місцевого управління належали: міська громада, міська рада, президент міста та магістрат. Статут, наданий міській громаді в 1870 р., за словами В. Кіселичника, «заклав правову основу становлення у Львові модерного міського самоврядування, відкрив простір для активної участі громадян міста в реалізації своїх політичних та соціально-економічних прав»³⁰.

Модернізація краю, яку проводила австрійська влада, була модернізацією особливого типу, головна роль у здійсненні, зокрема, адміністративно-територіальних

реформ, належала чиновникам. Першими урядовцями в Галичині були чехи, німці, угорці. Специфіка австрійської адміністрації полягала у тому, що вона вибудовувалась ніби поверх польської. Польських чиновників одразу не звільняли, проте після завершення терміну їхньої служби нових вже не призначали. Первісно австрійські чиновники посідали більшість місць у місцевому уряді, і до 1849 р. жодного галичанина не було призначено на найвищі посади у провінції. Чиновницька верства до середини XIX ст. переживала повну германізацію. У 1825 р. німецька мова витіснила латинську як офіційну, а також як мову викладання в університеті.

Для пересічного австрійського мандрівника, який на початку XIX ст. завітав би до Львова, місто виглядало як одне з німецьких міст – Магдебург чи Франкфурт-на-Майні. Це проявлялось у панорамі будинків та вулиць, німецьких вивісках на крамницях та кав'ярнях, у пересічних перехожих. Проте вже з другої половини XIX ст., а особливо після надання Галичині автономії, Львів змінив свій вигляд – відбувалась поступова полонізація міста, німецький «Lemberg» знову став польським «Lwów»-ом³¹. До останньої чверті XIX ст. така тенденція зберігалась не лише у зовнішності міста, польський національний простір виражав себе на різних рівнях: від складу місцевої адміністрації до перейменування вулиць за назвами головних польських героїв.

Надання Львову столичного статусу спричинило зміни не лише в адміністрації. Збільшення кількості інвестицій вивело на новий рівень прогресуючі процеси в економіці. Перед містом, як столицею краю, постала нагальна потреба виходу на європейський і світовий ринки, а це зумовило розвиток крайової економіки та індустріалізацію краю. У зв'язку з ростом населення набула актуальності житлова проблема, тому передові позиції займала будівельна галузь³². Також у Львові як промисловому центрі Галичини

високорозвиненою була металообробна, електрична, харчова, хімічна та легка промисловості³³.

У зв'язку з багатогранністю львівської промисловості у місті проживали особи різних професій. Кількість робітників, станом на 1910 р. становила понад 50 тис., з них 20 тис. були задіяні у промисловості і будівництві³⁴. Зокрема 2,1% працездатних мешканців Львова займалась сільським господарством; у ремеслі, промисловості та гірництві було зайнято 26,8%, в торгівлі і комунікації 26%, решту становили представники не виробничих професій³⁵. У місті також було чимало слуг, безробітних та декласованих елементів.

Фінансовою установою міста, яка сприяла промислому та економічному розвитку, був Крайовий банк, створений у 1883 р.³⁶. Майже кожна громада у місті мала свій банк. Банки надавали позики своїм вкладникам, скуповували і продавали землі, фінансували національні та молодіжні організації, підтримували культурно-освітні організації. Для українського населення Львова такою фінансовою установою був банк «Дністер», який сприяв піднесенню матеріального, а водночас і культурного та духовного рівня значної частини українського населення.

Важливе місце у економіці Львова посідала торгівля. Позиції українського населення міста у цій сфері були не сильними, головну роль тут відігравали вірменські та єврейські громади. Для зміцнення українських позицій у сфері міської торгівлі було засновано у 1883 р. товариство «Народна торгівля»³⁷. Інституція відіграла провідну роль під час заснування приватного підприємництва та кооперації. «Народна торгівля», надаючи кредити та розширюючи ринки збуту, також активно сприяла підготовці молодих спеціалістів у торгово-економічній галузі³⁸.

Національно-етнічні особливості Львова – вирішальний чинник формування громадського простору. Столичний статус Львова мав безпосередній вплив на склад

його населення. Згідно з переписом 1857 р. місцеве населення становило 52 579 осіб, 18 105 осіб були не місцевими мешканцями³⁹. Всього у середині XIX ст. у Львові проживало 70 384 осіб⁴⁰. Варто зазначити, що серед міського населення зареєстровано тільки 4 160 греко-католиків (7,48%). Основну ж масу населення становили римо-католики, їх було 28 026 осіб (50,38%) та іудеї – 22 586 осіб (40,60%)⁴¹. У Львові, як ніде більше у Східній Галичині, значною була розбіжність показників перепису за релігією з показниками за побутовою мовою, тобто римо-католиків – з польськомовними, греко-католиків – з українськомовними. Що ж до єврейських мов – чи то ідіш, чи то іврит, – то їх зовсім не обліковувано, як мови некорінної національності. На початку XX ст. польськомовними вважали себе 120 634 осіб (75,45%), україномовними – лише 15 159 осіб (9,48%), ще 20 409 осіб (12,77%) – німецькомовними⁴². Така ситуація була зумовлена тим, що люди іудейського віровизнання, по суті всі євреї, здебільшого подавали за свою польську мову, що була у місті панівною. Так само робили багато українців, які, з огляду на соціально-психологічну атмосферу в місті, записували себе до польськомовної частини міста.

Модернізаційні процеси, розширення промислової та фінансової сфери, збільшення площі міста призвели до стрімкого росту населення Львова. Щорічний його приріст у 1869 – 1880 рр. становив 8,4%, в наступному десятилітті 1880 – 1890 рр. – 15%, з 1890 р. – по 1900 р. становив 25%⁴³. Загалом на 1900 р. кількість міських жителів Львова становила 159 877 осіб⁴⁴.

Характерною ознакою Львова кінця XIX – початку XX ст. був його винятково багатий поліетнічний характер. Саме ця суміш різних національностей вирізняла місто, надавала йому величезну культурну цінність й різноманітність. Найчисельнішою етнічною групою Львова кінця XIX ст., яка становила 51,7% населення, були поляки⁴⁵. Польське населення мало переваги не лише кількісно,

але й якісно: його позиції були міцними майже у всіх сферах життя міста. Після надання Галичині статусу крайової автономії керівництво краєм, фактично, перейшло до рук поляків і пропольськи налаштованих кіл. Представники польського населення займали багато місць як у центральних органах – в австрійському парламенті та у палаті панів у Відні, так і в Галицькому Сеймі, у всіх структурах Намісництва, Президії Поліції, Шкільній Крайовій Раді, органах юстиції, в міському магістраті, в різноманітних інституціях шкільництва й культури. Особливо важливим для польської інтелігенції було питання Сейму, адже у їхньому баченні він став уособленням парламентських традицій Речі Посполитої. Тому кількість мандатів у Крайовому Сеймі мала для поляків принципове значення. Яскравим підтвердженням міцних позицій польської аристократії у Галичині був той факт, що від середини XIX ст. Галицькими намісниками було призначено винятково поляків⁴⁶. Також абсолютна більшість львівських старостів, бургомістрів, президентів та радників також були польського походження.

Впродовж усієї історії підавстрійського Львова поляки у місті зростали політично та культурно, всебічно витворювали нову генерацію діячів польської культури та науки. Станом на 1907 р. у місті діяло понад 100 різноманітних польських об'єднань. Тут розвивали свою діяльність Польське гімнастичне товариство «Сокіл» та суспільне об'єднання польських ремісників «Гвізда»⁴⁷. Діяла велика кількість культурних осередків: Національний Заклад імені Оссолінських, Музей імені Дзедушицьких, Музей імені короля Яна III Собеського⁴⁸. На зламі XIX-XX ст. у місті виходило безліч польських часописів – від щоденних газет до тижневиків та інших періодичних видань.

У 1868 р. польській мові було надано статус офіційної в адміністрації та судочинстві. За українською мовою було закріплено нерівноправний статус

використання лише у відповідь на український запит. По відношенню до польської мови українську вважали як таку, яка не була придатною для використання в адміністративних справах. Окрім того полонізовано було й систему освіти. Більшість початкових шкіл, гімназій, учительських семінарій і професійних шкіл були польськомовними. Вищі навчальні заклади також мали польський характер, оскільки професура і студенти були здебільшого поляками. Зважаючи на обставини, що склались у тогочасному суспільстві Львова, багато українських сімей віддавали своїх дітей до польськомовних шкіл, щоб забезпечити дітям подальшу перспективу та певне місце у суспільстві.

Українці, яких більшість було в краї, але меншість у Львові, намагались довести австрійському урядові, що в Галичині, окрім поляків, проживає ще й інша народність. Проте присутність українців у місті потрібно було доводити не лише австрійській владі, але й самим собі. Українське населення XIX ст. порівняно з польським відставало за багатьма показниками. Українська інтелігенція була винятково сільською, в українців не було державницьких традицій, складним було питання мови і культури. З огляду на це українці з другої половини XIX ст. опинились перед потребою завоювання Львова.

Майже впродовж усього XIX ст. в українському таборі не було єдності, вони переживали коливання між різними національно-культурними орієнтаціями: австрофільством, полонофільством та русофільством. Ці процеси мали двосторонні наслідки для українського руху: з одного боку, вони завдавали невпинної шкоди міцності національної ідеї, а з іншого допомогли українцям витворити власну національну орієнтацію. До початку Першої світової війни в українському національно-визвольному русі все ж виграли проукраїнські орієнтації, а співпраця галичан з наддніпрянськими діячами привела до закріплення за краєм ролі

«українського П'ємонт», осередком якого став Львів⁴⁹.

У Львові із 60-х рр. XIX ст. почали діяти науково-культурні українські організації «Руська бесіда» та «Просвіта». Як зазначено у газеті «Правда» за 1888 р. «хоча українці позбавлені впливу, як у Австрії так і в себе в краї, голос свій рішуче піднімають у рідній мові»⁵⁰. До кінця XIX ст. невпинно зростала кількість україномовних початкових шкіл, і напередодні Першої світової війни їх було вже 63⁵¹. Також у місті розвинула свою діяльність перша українська Академія наук – Товариство імені Т. Шевченка, яке на тривалий час очолило національну боротьбу українців та об'єднало у своєму колі найактивніших діячів українського руху.

З кінця XIX ст. просвітницьку діяльність у Галичині перейняла на себе українська інтелігенція, яка, головню, зосереджувалась у колі таких родин: Огоновських, Барвінських, Гірняків, Цегельських, Левицьких, де і батьки, і діти присвятили свої сили служінню українській справі⁵². В умовах серйозної небезпеки повної асиміляції краю діячі українського руху вимагали поділу Галичини на Західну (польську) і Східну (українську), розраховуючи на те, що Львів стане столицею Західної Галичини.

Важливим чинником міжнаціональних відносин у Львові було єврейське населення. Станом на 1910 р. 25% населення міста становили євреї⁵³. Євреї компактними групами проживали на Єврейській, Сербській, Руській вулицях та Жовківській і Краківській ділянці міста⁵⁴. Перехід Львова під австрійське панування змінив життя львівських євреїв. Разом з іншими народами монархії вони отримали громадянські, політичні та культурні права. В районах, де проживали євреї, станом на 1889 р. діяло близько п'ятдесяти початкових релігійних шкіл. Також значним був відсоток євреїв серед студентів Львівського університету. З кінця XIX ст. у місті діяла Єврейська релігійна община, яка займалась релігійними та культурними проблемами

євреїв. Осередком духовної культури тогочасних євреїв, навколо якого відбувалось творення єврейської ділянки міста, була синагога «Золота Роза». Вона була не лише молитовним центром, але й символом збереження національної самосвідомості.

Поряд із громадськими та культурними правами євреї отримали право обирати і бути обраними. Така ситуація кардинально вплинула на зростання економічної і політичної активності євреїв. Виняткове значення у цих процесах отримав Галицький крайовий сейм, де єврейська депутація була рівноправною поряд з іншими народами⁵⁵.

Відносини у трикутнику українці-поляки-євреї розвивались непросто. Польські політики підтримували асиміляторський рух євреїв, особливо активною була їхня співпраця у період виборів. Зважаючи на складність українсько-польські відносин, ставлення українців до єврейського населення Львова було вкрай не прихильним⁵⁶.

Ще однією великою етнічною групою у Львові було німецьке населення. До середини XIX ст. адміністративні посади у місті займали особи німецького походження, адже головною умовою обіймання чиновницької посади було володіння німецькою чи латинською мовою. Проте вже до кінця століття активність чиновників німецького походження у політичному житті Львова зменшується, адже більшість з них піддалися процесам асиміляції, головню полонізації. Тому вже на початку XX ст. у політичному житті Львова німецьке населення перестає відігравати важливу роль, значно більшою проблемою постає збереження власної культури, мови та ідентичності серед інших народів австрійської держави.

З огляду на багатоетнічний характер Львова можна простежити специфіку формування міського простору під впливом міжетнічних відносин. Космополітичний, багатонаціональний Львів у кінці XIX ст. втягувався у дезінтеграційні процеси, які

поступово винищували потенціал міста, сила якого протягом віків полягала у різноманітті, адже співжиття багатьох національних груп було складним, особливо коли і українці і поляки вважали себе господарями міста.

Особливо гострою була напруга у Львові в українсько-польських відносинах. Специфіка цих відносин полягала у тому, що українське і польське населення надавало Львову роль своєї «малої батьківщини». Польські політики, які після надання Галичині статусу автономії, мали міцні позиції і наголошували на ролі Львова у загальнопольському вимірі, не були готові визнати таке ж значення міста і для українців. Поляки вимагали від українців відмовитись від статусу Львова як центру української культури і пропонували будувати свої національні плани навколо Києва. Протистояння між польським й українським населенням Львова на тривалий час визначило історію та характер розвитку міста.

Отже, Львів, намагаючись поєднати у своїх мурах співжиття різних націй, навпаки, став бар'єром для їхнього порозуміння. Попри життя «поряд», національні громади Львова зберігали зовнішню замкненість. Окрім щоденних сутичок у побутових справах, українці, поляки та євреї найяскравіше проявляли взаємну нелюбов на засіданні Галицького сейму. Сейм для українців був радше трибуною для звернення до уряду і населення краю, а ніж полем для вирішення політичних питань. У контексті українсько-польських відносин він став ареною, де впродовж усього XIX ст. і XX ст. тривало українсько-польське протистояння.

Дещо змінила відносини між національними громадами Львова політизація галицького суспільства. На кінець XIX ст. кожна з громад виросла політично. В період формування в Галичині політично-партійної системи громади Львова здебільшого за національним принципом сформували свої партійні

організації. Досить міцне представництво у краї мали польські політичні партії: «Демократично-народна партія для австрійської Польщі», «Партія консерваторів», «Польська демократична партія». У 1890 р. було утворено Галицьку робітничу партію, яка згодом була перетворена в Польську соціально-демократичну партію Галичини і Сілезії⁵⁷. В українському таборі кінця XIX ст. найміцніші позиції займала Українська національно-демократична партія. Також і єврейська громада зуміла зорганізуватись політично, заснувавши у 1893 р. Єврейську національну партію Галичини. Політизація національних громад Львова не лише дала змогу поширити серед ширших верств населення політичну культуру, але й змогла піднести на новий, більш цивілізований рівень міжетнічних відносин у місті.

Зовнішній вигляд міста, як віддзеркалення творення міського громадського простору. Львів «австрійської доби», окрім змін в адміністрації, економіці, урбанізації, зазнав і зовнішніх змін. Для австрійського уряду було важливим питання, як виглядатиме столиця однієї з провінцій імперії⁵⁸. Тому із середини XIX ст. відбувається активне перетворення Львова на сучасне європейське місто. Оголошення цісарського декрету про надання Львову відкритого характеру та повалення оборонних стін, дозволило розширити терени міста завдяки довколишнім пагорбам і районам. Одним з перших завдань було впорядкування площ і вулиць Львова. У 1871 р. у місті нараховувалось 226 вулиць і 25 площ із загальною кількістю будинків 3 380⁵⁹. До кінця XIX ст. їх кількість зростала. Ще однією важливою рисою, що змінила центральну частину міста, було перекриття р. Полтви. Було збережено старий поділ Львова на п'ять дільниць – Середмістя, Галицьку, Краківську, Жовківську і Личаківську.

Унаслідок розширення території міста та збільшення кількості його мешканців виникла проблема із забезпеченням

громадським транспортом. З 1879 р. у Львові почав працювати кінний, а з 1894 р. – електричний трамвай. Також було прокладено телеграфний і телефонний зв'язок, встановлено газове і з 1900 р. електричне освітлення вулиць⁶⁰. Ще одним здобутком Львова, як центру провінції, стало будівництво залізниці. У 1861 р. до Львова з Відня прибув перший потяг⁶¹. Вже наступного року було закінчено будівництво львівського залізничного вокзалу. З кожним наступним роком у дію вступали нові залізничні вітки, що призвело до перетворення Львова в найбільший залізничний вузол Галичини. До кінця XIX ст. завдяки досягненню тодішніх інновацій Львів «з головою поринув» у модернізаційні процеси.

Хронологічною межею, яка підсумувала розвиток міста у XIX ст., стала Крайова виставка 1894 року⁶². Організована з великим розмахом і феєрією вона символізувала метрополітальні амбіції Львова і відкритість міста для модернізації⁶³. Під час її проведення Львів продемонстрував для гостей з всієї Австро-Угорської імперії здобутки, які змогло досягти місто в період автономії.

Важливим чинником, що відіграв вирішальну роль у забудові міста, було польсько-українське протистояння. Польські лідери проводили щоденну клопітку роботу, щоб перетворити Галичину у «польський П'ємонт» і поступово створити польську «державу в державі»⁶⁴, центром якої мав стати Львів. Значні зусилля були покладені на те, щоб в очах австрійської влади та гостей з інших країн Львів виглядав як польське місто. З другої половини XIX ст. найменування площ і вулиць засвідчує це. Підтвердженням того також було спорудження «Копця Люблінської унії», насапного на горі Високий Замок на честь 300-ліття події⁶⁵. Саме за таким принципом було створено більшість пам'ятників XIX ст. у місті.

Наприкінці XIX – початку XX ст. встановлено основні пам'ятники польським

діячам. Було споруджено пам'ятник королю Янові III Собеському, драматургу Александрові Фредрові й поетові Корнелю Уейському, керівникові варшавського повстання Янові Кілінському та наміснику Агенору Голуховському та ін⁶⁶. Активність поляків у перетворенні Львова на польське місто зустрічала спротив з боку українців. Такі самі тенденції були і в польського населення щодо українського. Частим явищем у місті було нищення творів мистецтва, які були збудовані з ініціативи однієї чи іншої громади. Такі акти вандалізму чинили дві сторони і вони були виявом міжнаціональної напруги у Львові. Тому місцевій владі часто доводилось приставляти до скульптур охорону, наприклад, як це було з пам'ятником наміснику Агенору Голуховському⁶⁷.

На початку XX ст. постав у Львові ще один польський пам'ятник Адамові Міцкевичу. Українська громадськість сприйняла його будівництво досить неоднозначно. Зокрема, у газеті «Діло» було зазначено, що «поміж дотеперішніми пам'ятками польських діячів, якими наші верховоди хотять засипати місто Львів, є може самотній, що справді причиняється до окраси міста»⁶⁸. Проте серед українського населення міста, неофіційно, поширювались скептичні розмови в атеїстичному дусі, спричинені тим, що для будівництва пам'ятника було перенесено статую Матері Божої: «Посунься, Мати Божа, бо йде Міцкевич»⁶⁹.

Пам'ятниковий бум другої половини XIX ст., що був притаманний Європі, також знайшов своє відображення у Львові. Він був виявом демократичних настроїв не лише польського, але і українського населення міста. На спорудження пам'ятника мешканці міста складали кошти, робили пожертви, це був вияв активності міщан, формування повноцінного міського простору. Пам'ятник став поєднуючим елементом між громадськістю міста і самим містом, як єдиним цілісним організмом. Відкриття будь якої скульптури було виявом

народних сподівань: і громадяни, і меценати мали тоді чудову нагоду для засвідчення своєї присутності в місті⁷⁰.

Пам'ятники для міських громад стали немов світськими вівтарями, біля яких складали пожертви у вигляді вінків і квітів, скликали мітинги й організовували урочистості⁷¹. Тому, аби засвідчити свою присутність у місті, поляки та українці, немов наввипередки будували свого роду вівтарі. Досить комічно виглядала ситуація з побудовою костелу Святих Ольги та Єлизавети, який побудовано було так, щоб він з вул. Городецької заглявав вид на собор Святого Юра. Стрімкий готичний силует костелу повинен був створити у гостей міста враження віковичності римо-католицизму та польськості міста⁷².

Збудовою тогочасного Львова керувало створене при магістраті спеціальне Будівельне управління, а творенню нової генерації місцевих архітекторів сприяло відкриття у 1872 р. при Львівській політехніці архітектурного факультету⁷³. З другої половини XIX ст. з Європи на Львів поширюється стиль еклектики – вільний вибір архітектурних форм і деталей⁷⁴. Збагачені скульптурним декором, до наших днів збереглися збудовані у цьому стилі готелі «Імперіал», «Гранд-готель», також значним досягненням періоду еклектики було будівництво Головного залізничного вокзалу, будинку Галицького сейму. Зокрема, будівництво будинку опери та балету зайняло ключове місце у новоствореному ансамблі центру Львова.

Окрім значних пам'яток скульптури та архітектури, які стали прикрасами не лише австрійського, але і теперішнього Львова, поширеним було у місті й художнє мистецтво. Свідченням цього є той факт, що у спеціальній «Книзі інформаційній...», виданій у 1927 р., зазначено, що у місті існувала значна кількість музеїв: Національний музей ім. короля Яна III, музей ім. Любомирських, художньо-промисловий музей та ін⁷⁵. Також у Львові були й українські музеї: Народного Дому,

Ставропігійського інституту, Наукового товариства імені Т. Шевченка. Проте, як зазначав у своїй книзі «Про музеї і музейництво» визначний український музеєзнавець Іларіон Свенцицький, що «в дійсності у Львові не було ще українського музею, ні одне із названих товариств не вважало свій музей самоуправним»⁷⁶. Таким саме музейним закладом став створений у 1908 р. з ініціативи митрополита А. Шептицького Національний музей у Львові⁷⁷.

Тогочасний Львів важко уявити собі без театрального та музичного життя. Найбільшою популярністю серед львів'ян та гостей міста користувався театр Скарбека, який був на той час третім за своїми розмірами у Європі. До кінця XIX ст. сцену театру Скарбека прославили артисти з усього світу. З початку XX ст. приміщення театру використовували як філармонію, а згодом для масової громадської розваги – кінематографа. У 1913 р. тут відкрили найкращий галицький кінотеатр «Лев»⁷⁸. Окрім театру Скарбека у Львові з кінця XIX ст. діяв Великий міський театр та український Музично-драматичний театр при товаристві «Руська бесіда».

З початком XX ст. у Львові постійно діяли кінотеатри. Найвідомішими на той час у місті були кінотеатри, облаштовані у пасажах Гасумана і Міколяша, на площі Марійській. У 1907 р. місцевий підприємець Мельхіор Майблум заснував новий кінотеатр на вулиці Кароля Людвіка, який назвав «Bellevue»⁷⁹. Згодом кількість кінотеатрів невпинно зростала, і перед Першою світовою війною їхня кількість сягнула понад двадцять.

Ще одним свідком тогочасної епохи була щоденна преса. У 1878 р. у місті виходило 38 польських, українських, чеських та німецьких газет. Важливим поштовхом до заснування друкованих видань було відкриття у 1772 р. у Львові друкарні Антоном Піллером⁸⁰. У 1776 р. у ній вийшов перший номер львівської газети «Gazette de Leopold»⁸¹. За цим виданням вийшли

наступні польськомовні, а з 1830-х рр. україномовні видання «Зоря Галицька», «Русалка Дністрова»⁸². На початку XX ст., який характеризується стрімким розвитком українського руху, українська преса розвивалась прискореними темпами. На 1913 р. у Львові було започатковано 103 нових газет і журналів⁸³.

Отже, на зламі XIX-XX ст. Львів перетворився у одне з найбільш модернізованих міст Австрійської імперії. Стрімка урбанізація позначилася на всіх сторонах його життя. Поява міського транспорту, залізничного сполучення, телефонного та телеграфного зв'язків пришвидшили ритм життя міщан. Львів набув вигляду модерного європейського міста. Змінилось покриття вулиць і площ, які з початку XIX ст. покриті бруківкою. Також влада наглядала за упорядкуванням вулиць, здійснено їх освітлення. Було замуровано р. Полтву, сквери і площі наповнились зеленими насадженнями, великими ресторанами, магазинами, кав'ярнями, а вулиці – будинками з красивими фасадами. Наприкінці XIX ст. Львів за своїми розмірами став п'ятим містом Австро-Угорщини після Відня, Будапешта, Триєста і Праги.

На зламі століть у новому міському просторі постало багато осередків товариського життя та громадських розваг. Із середини XIX ст. головним місцем зустрічей львівських письменників, вчених і простих міщан були кав'ярні, оформлені на віденський лад. Також масовою громадською розвагою був кінематограф.

Активно проявлявся міський простір у забудові міста. Значна кількість пам'ятників польським діячам, відображала зовнішню польськість Львова. Українцям, натомість, на це бракувало коштів та засобів, адже основні зусилля зосереджувались на освітніх процесах. «Ми не будуємо пам'ятників минулому, ми будуємо школи для майбутнього»⁸⁴, – так характеризували свої позиції в місті українці. Підтвердженням цього було постійне зростання українських

шкіл та українських видань. Наприкінці XIX ст. Львів без сумнівів зберігав зовнішні ознаки польськості, проте і розвиток української культури вже був не за горами, українці до кінця існування Австро-Угорської держави перетворились на повноцінних суб'єктів не лише політичного, але й культурного життя міста.

Львів на зламі XIX-XX ст. мав усі шанси для формування єдиного міського простору. Проте утворення спільної міської ідентичності відбувалось повільними темпами. Це було спричинено багатоетнічним характером міста та поділом на християнську і єврейську спільноту. Також роз'єднуючим у питанні формування простору було питання політики, мови та культури. Протистояння між національними групами міста з однієї сторони гальмувало творення єдиного громадського організму, а з іншого – витворювало специфічно-індивідуальний міський простір Львова, не притаманний жодному із галицьких міст. Безумовно, складні міжетнічні стосунки були відчутними по усій Галичині. Проте, Львів як столиця краю відчував ці процеси більш концентровано, оскільки саме тут тривала боротьба за основні важелі впливу на життя усієї провінції.

Отже, Львів на зламі XIX-XX ст., перебував у стадії свого найбільшого розвитку. Він перетворився у одне з найкрасивіших міст імперії, що повністю відповідало його субстоличному статусу. Його простір формувался не лише під впливом загальноєвропейських модернізаційних процесів, але й під впливом міжетнічних стосунків у місті. Вивчаючи усі ці процеси комплексно можна дослідити виникнення сучасних містоформуючих процесів, віднайти той простір, який притаманний сучасному Львову.

1 Історія Львова: у 3 т. / редкол. Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. – Львів, 2007. – Т. 2. – 599 с.

2 Шишка О. Наше місто – Львів: посібник з курсу «Львовознавство» / О. Шишка. – Львів, 2005. – Частина II. – 174 с.

3 Раре

- 3 Papee. – Lwow; Warszawa, 1924. Режим доступу: <http://www.lwow.com.pl/historia/papee3.html>
- 4 Miasto Lwow w okresie samorządu 1870–1895. Lwow: Nakladem gminz Krol. Stol. Miasta Lwowa. Z drukarni W.A. Szyjrowskiego. – Lwow, 1896. – 719 s.
- 5 Чорний Д. По лівий бік Дніпра: проблеми модернізації міст України (кінець XIX – початок XX століть) / Д. Чорний. – Харків, 2007. – 304 с.
- 6 Pininski L. Piekno miast i zabytki przeszlosci / L. Pininski. – Nakladem księgarni H. Altenberga we Lwowie. – Warszawa, 1912. – 47 s.
- 7 Кіселичник В. Міське право та самоврядування громади Львова (друга половина XIX – початок XX століття) / В. Кіселичник. – Львів, 2008. – 351 с.
- 8 Мудрий М. Галицькі намісники в системі українсько-польських взаємин (1849–1914) / М. Мудрий // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1998. – Вип. 33. – С. 91–101.
- 9 Кульчицький В. Галицький сейм у системі колоніального апарату Австро-Угорщини: Автореферат на здобуття наукового ступеня / В. Кульчицький. – М., 1953. – 16 с.
- 10 Уська У. Становлення системи державного управління Австро-Угорщини в 1860–1871 рр.: компроміс між централізмом і федералізмом / У. Уська // «Ефективність державного управління»: зб. наук. пр. – Львів, 2009. – Вип. 18/19. – С. 237–244.
- 11 Макачук С. Етнічна історія України / С. Макачук. – К., 2008. – 471 с.
- 12 Долинська М. Львів: простір і мешканці (історико-урбаністичний нарис) / М. Долинська. – Львів, 2005. – 89 с.
- 13 Мазепа Л. Поляки у Львові / Л. Мазепа // Статті про Львів. Режим доступу: map.lviv.ua/statti/mazepa.html
- 14 Меламед В. Евреи во Львове (XIII – первая половина XX века): События, общество, люди / В. Меламед. – Львів, 1994. – 268 с.
- 15 Плекан Ю. Українсько-польсько-австрійські відносини наприкінці XIX – початку XX ст. / Ю. Плекан // Вісник прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 2009. – Вип. 15. – С. 48–54.
- 16 Мудрий М. Австрорусинство в Галичині: спроба окреслення проблеми / М. Мудрий // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2000. – Вип. 35–36. – С. 571–604.
- 17 Монолатій І. Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр. / І. Монолатій. – Івано-Франківськ, 2010. – 736 с.
- 18 Трегубова Т. Львів. Архітектурно-історичний нарис / Т. Трегубова. – К., 1989. – 272 с.
- 19 Россолінські-Лібе Г. Історія Львова в його політичних пам'ятниках / Г. Россолінські-Лібе // Серія он-лайн публікацій Центру міської історії Центрально-Східної Європи. – Львів, 2009. – Серія № 6. – 23 с.
- 20 Політична система для України: історичний досвід і виклики сучасності / гол. ред. В. М. Литвин; авт. кол.: [О.Г. Аркуша, С. О. Біла, В. Ф. Верстюк та ін.] – К., 2008. – 988 с.
- 21 Аркуша О. Українські землі у складі Австрійської (Австро-Угорської) імперії (1772–1918) / О. Аркуша // Політична система для України: історичний досвід і виклики сучасності; гол. ред. В. М. Литвин. – К., 2008. – С. 321–377.
- 22 Frasz Z. Galicja / Z. Frasz. – Wrocław, 2003. – 298 s.
- 23 Цюльнер Е. Історія Австрії / Е. Цюльнер / Переклади з німецької Р. Дубасевич, Х. Назаркевич, А. Онишко, Н. Іванчук. – Львів, 2001. – 712 с.
- 24 Тейлор А. Габсбургська монархія (1809–1918). Історія Австрійської імперії і Австро-Венгрії / А. Тейлор. – Львів, 2002. – 260 с.
- 25 Державний архів Львівської області (ДАЛО), ф. 3, оп. 1, спр. 3668 (Заявлення лиц о предоставлении прав гражданина города. 1889–1910), 96 арк.; ДАЛО, ф. 3, оп. 1, спр. 501 (Решение о выплате денег за охрану памятника наместнику Галиции Голуховскому (1901–1902), 2 арк.
- 26 Історія Львова в документах і матеріалах. Збірник документів і матеріалів. – К., 1986. – 420 с.; Zbiór dokumentów odnoszących się do konstytucji Państwa Austriackiego tudzież Królestwa Galicyi i Lodomerji i Wielkiego Księstwa Krakowskiego / Sammlung der auf die Konstitution des Österreichischen Staates und des Königreichs Galizien und Lodomerien dann des Grossherzogthums Krakau bezug nehmenden Dokumenten. – Lwyw, 1868. – 145 s.
- 27 Докладніше про конституційні перетворення див.: Zbiór dokumentów odnoszących się do konstytucji Państwa Austriackiego... – S. 43–70.; Уська У. Становлення системи державного управління Австро-Угорщини... – С. 237–244.
- 28 Мудрий М. Галицькі намісники в системі українсько-польських взаємин (1849–1914) / М. Мудрий // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1998. – Вип. 33. – С. 100.
- 29 Докладніше про Галицький сейм див.: Grodziski S. Sejm Krajowy galicyjski 1861–1914 / S. Grodziski. – Warszawa, 1993. – Т. 2. – С. 45–78.
- 30 Кіселичник В. Міське право та самоврядування громади Львова... – С. 176.
- 31 Грицак Я. Львів – місто у центрі Європи / Я. Грицак / / Краків і Львів у Європейській цивілізації: Міжнародний центр культури у Кракові. – Краків, 2004. – С. 15.
- 32 Історія Львова у трьох томах... – С. 201.
- 33 Papee F. Historia miasta Lwowa... Режим доступу: <http://www.lwow.com.pl/historia/papee3.html>
- 34 Miasto Lwow w okresie samorządu... – С. 251.
- 35 Шишка О. Наше місто – Львів... – С. 28.
- 36 Історія Львова у трьох томах... – С. 205.
- 37 Там само. – С. 211.
- 38 Нагірний В. З моїх споминів / В. Нагірний. – Львів, 1935. – С. 78.
- 39 Wiadomosci statystyczne o miescie Lwowie. – Lwow, 1874. – Rocznik 1. – S. 20–21; ДАЛО, ф. 3, оп. 1, спр. 3668, 80 арк.
- 40 Макачук С. Етнічна історія України... – С. 325.
- 41 Макачук С. Населення «столиці» у другій половині XIX – першій третині XX століть / С. Макачук // Електронний путівник вулицями міста Львова. Режим доступу: map.lviv.ua/statti/makarchuk.html

- 42 Макаrchук С. Населення «столиці»... Режим доступу: map.lviv.ua/statti/makarchuk.html
- 43 Papee F. Historia miasta Lwowa w zarysie... Режим доступу: <http://www.lwow.com.pl/historia/papee3.html>
- 44 Miasto Lwow w okresie samorządu... – S. 301.
- 45 Wiadomosci statystyczne o miescie Lwowie. – Lwow, 1893. – Rocznik 2. – S. 7.
- 46 Мазепа Л. Поляки у Львові... Режим доступу: map.lviv.ua/statti/mazepa.html
- 47 Там само. Режим доступу: <http://map.lviv.ua/statti/mazepa.html>
- 48 Papee F. Historia miasta Lwowa w zarysie... Режим доступу: <http://www.lwow.com.pl/historia/papee3.html>
- 49 Лазарович М. «П'ємонт» українського національного відродження. (Східна Галичина у другій половині XIX – на початку XX ст.) / М. Лазарович. – Тернопіль, 2003. Режим доступу: www.ukrlife.org/main/evshan/piemont.htm
- 50 Політичний огляд // Правда. – 1888. – Вип. 1 – 3. – С. 3.
- 51 Шишка О. Наше місто – Львів... – С. 11.
- 52 Боднар О. Брати Огоновські – видатні діячі Галичини другої половини XIX ст. / О. Боднар // Галицька брама. – Львів, 2009. – № 10 – 11. – С. 2.
- 53 Wiadomosci statystyczne o miescie Lwowie... – S. 8.
- 54 Меламед В. Евреи во Львове... – С. 98.
- 55 Детальніше про єврейське представництво у Крайовому сеймі див.: Васьків Н. Єврейське представництво у Галицькому крайовому сеймі (1861 – 1914) / Н. Васьків // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2008. – Вип. 17. – С. 58.
- 56 Монолатій І. Разом, але майже окремо... – С. 353 – 359.
- 57 Там само. – С. 192 – 193.
- 58 Цольнер Е. Історія Австрії... – С. 187.
- 59 З історії львівських вулиць. – Львів, 1990. – Випуск І – С. 19.
- 60 Шишка О. Наше місто – Львів... – С. 21.
- 61 Там само. – С. 22.
- 62 Докладніше про Крайову виставку див.: Сулим Б. Феномен Крайової виставки в Галичині 1894 року / Б. Сулим. – Львів, 2007. – 207 с.; Reichman Fr. Ilustrowany skorowidz stoiecznego miasta Lwowa z okazji Powszechnej Wystawy Krajowej roku 1894 / Fr. Reichman. – Lwow, 1894. – 112 s.
- 63 Пурхля Я. Краків і Львів змінюють реляцій у XIX і XX століттях / Я. Пурхля // Краків і Львів у Європейській цивілізації: Міжнародний центр культури у Кракові. – Краків, 2004. – С. 76.
- 64 Долинська М. Львів: простір і мешканці... – С. 78.
- 65 Прокопович М. Копець Люблінської унії: імперська політика та національне святкування у Габсбурзькому Львові / М. Прокопович // Серія он-лайн публікацій Центру міської історії Центрально-Східної Європи. – Львів, 2008. – Серія № 3. – С. 22.
- 66 Долинська М. Львів: простір і мешканці... – С. 79.
- 67 ДАЛО, ф. 3, оп. 1, спр. 501, 2 арк.
- 68 Новинки // Діло. – 1904. – Ч. 236. 19 жовтня. – С. 2.
- 69 Долинська М. Львів: простір і мешканці... – С. 80.
- 70 Чорний Д. По лівий бік Дніпра... – С. 87.
- 71 Сьомочкін І. Signum loci – знак місця / І. Сьомочкін / Галицька брама. – Львів, 2010. – № 6 – 7. – С. 3.
- 72 Долинська М. Львів: простір і мешканці... – С. 79.
- 73 Шишка О. Наше місто – Львів... – С. 18.
- 74 Трегубова Т. Львів. Архітектурно-історичний нарис... – С. 107.
- 75 Перелигіна О. Культурне життя / О. Перелигіна // Галицька брама. – Львів, 1994. – № 2. – С. 5.
- 76 Там само. – С. 6.
- 77 Колекція австрійського барочного мистецтва // Галицька брама. – Львів, 1994. – № 2. – С. 13.
- 78 Історія Львова у трьох томах... – С. 322.
- 79 Гершевська Б. З історії культури кіно у Львові 1918 – 1939 рр. / Б. Гершевська / Переклад з польської Р. Турин, І. Магдиш, Я. Пекати, – Львів, 2004. – С. 16, 19.
- 80 Колекція австрійського барочного мистецтва... – С. 12.
- 81 Papee F. Historia miasta Lwowa w zarysie... Режим доступу: <http://www.lwow.com.pl/historia/papee3.html>
- 82 Детальніше про українські часописи Галичини див.: Українська преса в Україні та світі XIX – XX ст.: іст.-бібліограф. дослідж. – Львів, 2007. – Т. 1: 1812 – 1890 рр. / НАН України. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Відділення «Науково-дослідний центр періодики»; уклад.: М. Галушко, М. Романюк (кер. проекту), Л. Сніцарчук. – 560 с.
- 83 Історія Львова у трьох томах... – С. 414.
- 84 Шишка О. Наше місто – Львів... – С. 11.

